

NÖVÉNYTANI KÖZLEMÉNYEK

A KIR. M. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT
NÖVÉNYTANI SZAKOSZTÁLYÁNAK FOLYÓIRATA

V. KÖTET.

1906.

2. FÜZET.

Staub Móricz emlékezete.*

(Arczképpel.)

Mai szakosztályi ülésünk tárgysorozatának első pontja a rendestől eltérő. Megszokott, mindennapi munkánk közé tűztük egy kegyeletes kötelességünk lerovását; azt, hogy szakosztályunk egy kidőlt oszlopának és fáradhatatlan munkásának, Staub Móricz-nak emlékét ünnepeljük, és gondolatainkat az ő egyéniségének, valamint ama tudományos botanikai eredményeknek szenteljük, amelyek az ő örökké élő nevéhez fűződnek.

Kit ismertünk és kit veszítettünk el Staub Móricz-ban?

Erre igyekezem felelet adni; e felelet hű megadását tettem feladatommá akkor, amikor az emlékbeszéd megtartására, az elhunyt emléke iránt való benső tisztelem kifejezése gyanánt vállalkoztam. Szívesen tettem ezt, mert hiszen egy méltó férfiú emlékének áldozni, és egy kitartó munkában töltött élet benső rúgóit, eredményeit vizsgálni és ezt nyilvánítani, tanulságos és megtisztelő feladat. Mindamellett azonban érzem, hogy ezt a feladatot én tökéletesen meg nem oldhatom; de szolgáljon mentségemül az, hogy Staub Móricz-ot rövidebb ideig ismertem, és vele kevesebbet volt alkalmam érintkezni, semhogy életének és munkásságának képét olyan közvetlen tapasztalatok alapján rajzolhassam meg, mint amilyen tapasztalatok emlékét az ő kortársai emlékezetükben őrzik.

Staub Móricz 1842-ben szeptember 18-ikán Pozsonyban született. Édesatyja Staub Henrik svájci születésű, osztrák hivatalnok volt Hainburgban. Édesanyja Erlinger Anna, soproni születésű volt és férjétől elválva, két fiával, Jenő-vel és Móricz-czal eleinte Pozsonyban, később Bécsben élt.

Móricz Bécsben végezte a reáliskola harmadik osztályát és édesanyjával Pestre költözve, itt a tanítóképzőbe lépett, amely akkor még német nyelvű volt. Itt kezdte a magyar nyelvet elsajátítani.

Tizenhatéves korában Pesten helyettes tanító és két év múlva rendes tanító lett; de szorgalmasan folytatta önképzését is, és 1862-ben mint rendkívüli hallgató iratkozott az egyetemre. Itt a növénytanból Jurányi volt első tanára. 1866-ban letette az érettségi vizsgát, 1867-ben segédtanár lett a budai főreáliskolában, és a tanári vizsgát kiállva, 1868-ban rendes tanár lett.

* Felolvasta Tuzson János a növénytani szakosztálynak 1906. évi februárius 14-ikén tartott ülésén.

1869—70-ben a berlini és a bonni egyetemen volt, ahol Braun, Ascher-son és Hanstein voltak a botanikából tanárai. — 1874-ben helyeztetett át a gyakorló gimnáziumba. 1877-ben pedig a budapesti egyetemen doktori szigorlatot tett. Ugyanez évben bízta meg őt a m. kir. Földtani Intézet igazgatósága Heer »A Pécs vidékén előforduló permii növények« című dolgozatának lefordításával. Ezzel vette kezdetét palaeophytologiai működése. Élete végéig, a mely 1904. évi április 14-ikén váratlanul következett be, a gyakorló főgimnázium tanára és a m. kir. Földtani Intézet tagja volt.

Szakosztályunkhoz, melynek 1895-től másodelnöke volt, a legszorosabb kötelékek fűzték. A Természettudományi Társulatnak 1884-től választmányi tagja, a Földtani Társulatnak 1886-tól 1899-ig első titkára; ezenkívül sok tudományos és társadalmi egyesületnek választmányi tagja, tisztviselője volt. Szolgálatait a kormány is többször vette igénybe és közéletünk terén is kivette a maga részét a munkából, amire azonban itt részletesen nem terjeszkedhetem ki. Érdemei legfényesebb elismerése gyanánt Ő Felsége 1897-ben a királyi tanácsosi címmel tüntette ki, és a magyar Tudományos Akadémia 1898-ban levelező tagjává választotta.

Az elismerések során említhetem meg, hogy a FELIX által leirt *Quercinum Staubii* és a *Staubia eriodendroides* fosszil fák, valamint a PANTOCSEK által leirt *Actynoptychus Staubii*, *Amphora Staubii*, *Triceratium Staubii* és *Cymbella Staubii* fosszil Bacillaria-félék s a *Melanopsis Staubii* BRUSINA subfosszil csigafaj viselik nevét.

Munkálkodása a botanika és különösen a palaeophytologia terén közel 30 évre terjed, mely lankadatlan és eredményekben gazdag volt.

Önálló dolgozatai közül, időszerint való sorrendben a következőket emelhetem ki. 1879-ben adta ki a fosszil *Plumeria*-fajok leírását, melyben a soproni kőszénbányából származó *Pl. austriaca* ETTGSHS. faj első leírását adta. »A Fruska-Gora Aquitaniai Flórája« (1881.) című dolgozatát Staub még a Heer felülvizsgálata alá bocsátotta, mert — amint maga is említi — nem volt még összehasonlító anyaga, és amint egy további dolgozatából láttam, eleinte a kellő irodalom sem állott rendelkezésére. Meghatározott e dolgozatában 13 fosszil növényfajt, és a Sturm meg a Heer ide vonatkozó meghatározásai kapcsán megállapította, hogy a Fruska-Gora északi lejtőjén előforduló barnaszén-rétegek, a déli lejtőn előfordulókkal és a *sotzkai* rétegekkel is egykorúak.

»Növények Krassó-Szörény megye mediterrán rétegeiből« (1881.) című közleményében három mediterrán-korú növényt ismertet; ezek között a *Cystoseira communis*-t, melyre nézve az ETTINGSHAUSEN véleményét is kikérte. Ezután tette közzé, 1883-ban »Harmadkori növények Felek vidékéről« című dolgozatát. Ennek anyagát maga gyűjtötte, Koch Antal egyetemi tanár társaságában. A leírásban nyolcz növényfajt ismertette kimondja, hogy a szóban levő hely valószínűleg az alsó mediterránhoz tartozik. A »Baranya-megyei mediterrán növények« meghatározása képezte tulajdonképpen legelső palaeophytologiai dolgozatát, melynek anyagát a m. kir. Földtani Intézet részéről Dr. Hoffmann Károly-tól és az intézet jelenlegi igazgatójától, Böckh János miniszteri tanácsostól kapta. E dolgozatát azonban, amelyben

36 növényfajt, közöttük négy újat írt le, az *Ettingshausen* felülbíráása alá bocsátotta, és részben ugyan már 1878-ban elkészítette, de csak 1882-ben adta ki. A leírt növényzetről megállapítja, hogy ezek az idősebb mediterránba tartozók, benne a legrégebb miocén-korú fajok, sőt ennél régiebbek is előfordulnak, ami megállapításait érdekesebbé teszi.

»Az ősvilági *Ctenis*-fajok és a *Ctenis hungarica*« leírásában (1896.) egyrészt a *Ctenis* nevű fosszilis harasztok összehasonlító leírását adja, másrészt leírja a Krassó-Szörény-megyei Dománból származó új fajt, amelyet hazánk lüas-korú flórája egyik legérdekesebb, legszebb növényalakjának mond, és amelyben a sorus-ok fölismerésével újabb bizonyítékot szolgáltatott arra nézve, hogy a fosszilis *Ctenis*-fajok harasztok.

Staub-nak a hazánk fosszilis helyi flóráiról szóló dolgozatainak legjelentékenyebbike »A Zsilvölgy aquitánkorú flórája«-ról (1887.) szól. Ebben a Heer ugyancs területre vonatkozó meghatározásainak tekintetbe vételével, önállóan feldolgozott képét adja a czímben foglalt növényzetnek. Összesen 92 fosszilis növényfajt ír itt le, ezek között 20 újat. Miként dolgozataiban rendszeresen tenni szokta, — de itt még sokkal behatóbban, — idézi az összes fajokkal kapcsolatos egész irodalmat az 1820—30-as évektől kezdve. Nagyon tüzetesen foglalkozik már ebben a dolgozatában a *Cinnamomum*-fajokkal, a mi azután utolsó ismert művének az alapját képezte. A zsilvölgyi növényzet feldolgozásában nagy súlyt helyez a fajok növényföldrajzi és phylogenetikai vonatkozású kérdéseire, és az Engler-féle flóraterületeket szem előtt tartva, arra az eredményre jut, hogy a Zsilvölgy aquitán-korú flórája növényzetének elemeit túlnyomóan déli Brazília mai növényei között találjuk, ezen kívül pedig az óvilág trópusi flóraterületén előfordulók — és az északi, extratropusi terület mai növényei között. Ezeket az eredményeket a kapcsolatos ökológiai fejtegetésekkel kíséri. Habár a fajok biztos meghatározásának nehéz, sőt sok esetben lehetetlen volta, amit az egyes fajok leírásában több helyen maga is kifejezésre juttatott, a föltevések egyes részleteiben akadályokat képez, kétségtelen, hogy Staub eme dolgozatában nagyon jelentős módszert követ, és a palaeophytologia tételeihez úgy botanikai, mint geológiai szempontokból, különösen pedig hazánk természetrajzi viszonyainak ismeretéhez értékes adatokat szolgáltatott.

Utolsó munkája volt »A *Cinnamomum*-nem története«. Míg dolgozatait kezdetben a külföld jeles tudósainak felülvizsgálása alá bocsátotta, hogy folyton tovább haladva, választott szakmáját szilárd alapokon művelhesse, és további dolgozataiban is főként a palaeophytológiában meglevő nyomdokokon haladt, az alatt kritikája folyton erősbödött és a *Cinnamomum*-nemről szóló dolgozatában már a palaeophytologia adatainak, különösen a botanika szempontjából égetően szükséges revíziójához is járult. Maga mondja, hogy ez adatok között sok a pelyva, amit ki kell tisztítani és a *Cinnamomum*-fajok rendszertani értékének megállapítását is a munka feladatául tűzte. Eme cél szemelőtt tartásával írja le Európa, Ázsia, Észak-Amerika, Grönland és Ausztrália eddig ismeretes fosszilis *Cinnamomum*-fajait, geológiai előfordulásuk szerint, és kijelöli a kétes meg a törlendő fajokat. Vizsgálatait a jelenkori

Cinnamomum-fajokra alapítja. Ezirányu tanulmányai czéljából fölkereste a berlini botanikai múzeum gyűjteményét, valamint áttanulmányozta és összefoglalta a kapcsolatos nagyon kiterjedt irodalmat.

Messze vezetne e dolgozat részleteiről szólanom, amely Staub-nak egy újabb irányban való haladásáról tesz bizonyosságot. Kétségtelen, hogy ha Staub-ot a sors nem ragadja ki közülünk, úgy további dolgozatai a palaeophytologia kritikája terén is tovább vitték volna a tudományt.

Ha ez elősorolt dolgozatait külön kiemellem, az csak ezek jelentősége miatt történt. Többi közleményei azonban, különösen az egyes helyi flórák ismerete szempontjából szintén mind értékesek.

A *mecsekhegységi*, a *kriszovai*, *nadrági*, *munkácsi*, *radácsi*, *gánóczi* és a *borszéki* fosszil növények ismertetésével, valamint a *Carya costata*, *Ctenopteris cycadea*, *Pinus palaeostrobus*, *Sabal major*, *Dicksonia punctata*, *Stratiotes aloides* és a *Chondrites*-fajok, valamint azok hazai előfordulásának leírásával jelentékenyen gazdagította a tudományt. És a Heer, Göppert, Stúr, Szabó József, Ettingshausen és más jeles férfiakról szóló megemlékezései, meg a »*Neues Jahrbuch für Mineralogie, Geologie und Palaeontologie*«, valamint a Just-féle »*Botanischer Jahresbericht*« című folyóiratban megjelent számos referátuma is lankadatlan munkásságát hirdetik.

A tudomány mellett az ismeretterjesztés czélját szolgálta a folyóiratainkban megjelent számos dolgozata. Ilyen az *Ausztrália*, *Japán* és a *Sarkvidék fosszilis flórájáról*, »*A megkövesült növényekről*«, »*A megkövesült erdőkről*«, »*A borostyánkőről*«, »*A gombák történetéről*« szóló és még más ismertető közleménye, valamint a Schenk, Heer, Felix és Pax egyes dolgozatainak magyar fordítása. E helyen említem meg ama dolgozatát is, amelyben »*A növénytani kutatás hazánkban*« cím alatt, a magyar botanika fejlődését 1844-től—1890-ig gondosan összefoglalta.

A palaeophytológián kívül, különösen pályafutása elején (az 1870—80-as években) behatóan foglalkozott Staub a phytophaenologia-val is. Ez irányban az Országos Meteorológiai Intézet kapcsolatában nagyon sok hazai adatot gyűjtött, melyek nagyrészt ez intézet kiadványaiban, azonkívül pedig a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók XX. nagygyűlésének munkálataiban, a »*Matematikai és Természettudományi Közlemények*«-ben (1881) és más helyeken jelentek meg. Itt említem meg továbbá a Fiume és a Monte Maggiore környékének vegetációján tett megfigyeléseit, és a magyarországi tőzeges területekre vonatkozó dolgozatait, amelyekben sok, s a tőzeges területeink további feldolgozására nézve értékes adatot tett közzé.

Ez alkalom nem szolgálhat arra, hogy a Staub összes dolgozatait, melyek nemcsak a palaeophytologia és a botanika, hanem a magyar közművelődés és a közoktatásügy terén megjelentek, mind elősoroljam,* valamint arra sem terjeszkedhetem ki, hogy tevékenységét minden irányban részletesen méltassam,

* A Staub irodalmi működésének részletes kimutatása megjelent a M. Tud. Akad. Almanach 1899-iki évfolyamában, a gyakorló főgymnázium 1896, 1898/1899 és 1902/1903 évfolyamában meg a Földtani Közlöny 1905. évi 2—3. füzetében.

úgy amint az megérdemelné. Nem mulaszthatom el azonban kiemelni azt, hogy Staub-ot egész életén és egész munkálkodásában mindig a magyar közművelődésért való lelkesedés is kísérte.

Irodalmi működését jellemzi, hogy a külföld jeleseinak, úgy mint Heer, Saporita, Schenk, Nathorst, Felix, Pax és másoknak munkálkodását állandóan éber figyelemmel kísérte és ezek eredményeiről részint önálló dolgozatainak keretében, részint ismertető közleményeiben, a Földtani, meg a Természettudományi Közlönyben sűrűn számolt be. Ez egyrészt kapcsolatos lehet az említett referensi működésével, főként azonban a magyar közművelődés ügyének előmozdítását célzó fáradhatatlan törekvéseinek eredménye. Ennek nyomait megtaláljuk eredeti dolgozataiban is. »*A Fruska-Gora aquilanaiai flórája*« és »*A Zsilvölgy aquilankorú flórája*« című dolgozataiban maga is kiemelte, hogy a növények leírásában részletes és terjedelmes azért, mert ezt a magyar palaeophytologiai irodalom szegénysége következtében szükségesnek látta.

A magyar közművelődés zászlóvivője nyilvánul meg Staub minden cselekedetében, amit alkalom adtán mindig ki is fejezett. Így a Földtani Közlöny 1897-ik évfolyamában megjelent »*A millenniumi év végén*« című közleményében a következő sorait olvassuk:

»Amit valamely nép ennyi idő alatt kulturája érdekében megtenni elmulasztott, vagy amit a sors kényszeréből elmulasztania kellett, azt ismét helyre pótolni, megint csak hosszú és szakadatlan munka eredménye lehet. Mi (s itt főleg a Földtani Társulatot érti) gyorsabban haladtunk, mert a kulturmunkában őrizkedvén a nemzeti dölyftől, nem zárkoztunk el a nyugot békében fejlődő kulturája elől és azt magunkban áthasonítván, saját vérünk keringésébe vittük át«. A bevezetés befejezéseül pedig ezeket mondja: »A magyarhoni földtani társulat a második millenniumban is ki akarja venni a maga részét abból a nagy munkából, mely az országot hatalmassá és nagygyá, a népet bölcsesé és gazdaggá teszi: *a közművelődés munkájából.*«

Ha a Staub összes dolgozataiban az egyént jellemző közös vonásokat keressük, úgy ez az, amit minden sora között kivillanni látunk. Nem adta át magát egészen a tudomány kizárólagos művelésének, úgy amint ezt a békében fejlődő nemzetek tudósai teszik és tehetik, hanem közművelődési viszonyaink hiányait ismerve, érzékeny lelke őt e hiányok pótlására is serkentette. Ezért nem érhetette be tisztán azzal, amit önálló kutatásai által olyan bőségesen felmutatott, hanem igyekezett egész munkálkodását úgy irányítani, hogy a tudományt ne csak továbbépítse, hanem egyúttal pótolja azt is, ami nálunk a külföldhöz viszonyítva, a közművelődés terén hiányzik.

Ha e ténykedésének rúgóit vizsgáljuk, úgy a tudomány- és ember-szereteten kívül Staub-nak még egy crénye táruul élénk, és ez a hazaszeretet. »*Társadalmunk a nemzeti kultúra érdekében*« című millennáris munkájának bevezetőjében a következő, jellemző sorait olvassuk: »Főösleges munka volna, ha e tanulmányom bevezetőjében az olvasót figyelmeztetném azon nehéz, sokszor végenyészettel fenyegető küzdelmekre, melyeket nemzetünk a honfoglalás óta hazánk drága földjén külső és belső ellenségekkel

vívott, de melyekből állami léte első évezredének végén főnixként feltámadt, a boldogabb jövő reményével szívében. Egy nép, mely mint a miénk, mondhatni majdnem folytonosan fegyverben állott, kulturával nem sokat törődhetett; daczára annak, hogy a vallás már régen előkészítette a talajt, mely a kultúra iránt fogékonynya tette. Midőn a magyarnak már nem volt mit félni a töröktől, tatártól, akkor egy szerencsétlen politika meg akarta fosztani nyelvétől, nemzetiségétől és ezekkel együtt megdönteni államfenntartó erejét és politikai túlsúlyát; pedig ha hazánkat, ha államunkat hatalmassá, erőssé, ha létét még a jövő századok viharaival szemben is ellenállóvá akarjuk tenni, akkor e célzt nemcsak az anyagi gyarapodással érjük el, hanem azzal is, hogy nemzeti kulturánkat megerősítjük, tekintélyessé és a hazában lakó nem magyarajkú honfitársakra vonzóvá tesszük.»

Nem kell bővebben fejtegetnünk, hogy aki ezt írta, — a nyílt, és elveihez mindig hű Staub — annak szívét lángoló hazaszeretet töltötte be.

Staub nem volt magyar származású, és a magyar nyelvet tulajdonképpen élete végéig sem sajátította el tökéletesen; de érzelmei, munkálkodása, tudománya a miénk volt. Sajnos, hogy éppen mi magyarok ezt nem mindig és nem mindenkin tapasztaljuk. De nem erről akarok szólni, hiszen a mai alkalom nem a kritikáé, hanem az elismerésé; nem is azért említettem azt meg, hanem azért, hogy a Staub Móricz emléke annál fényesebben tündököljék előttünk.

A Staub egyéni jellemének leírása céljából, ifjúkorától kezdve legbensőbb barátjának, Koch Antal egyetemi tanárnak a Földtani Társulat múlt évi közgyűlésén elhangzott megemlékező szavaihoz fordulok, amelyek a következők: »Rendkívül önérzetes, erélyes és szókimondó, érzékeny lelkű férfiú volt, aki szerette és el is várta, hogy sikeres munkálkodásáért a megfelelő elismerést is arassa. Meggyőződéseire, melyekhez fáradságos munka, hosszú tanulmányok és élettapasztalatok árán jutott, szívósan ragaszkodott, és mindenkivel szemben bármikor kész volt lándzsát törni mellettük.

Magaviselete szaktársaival és barátaival szemben férfiasan egyenes és nyílt, szíves és szolgálatra kész; de ha ellenkező véleményen volt, azt is tartózkodás nélkül nyilvánította és e szerint cselekedett is. Társaságban nagyon kedélyes és bizalmas természetű volt; nagyon szeretett kedélyesen évdni másokkal, a legkisebb sértési szándék nélkül. Nagyon hamar tudott ismerkedni és barátkozni, de igazi, benső és tartós barátságot érzékeny lelkületénél fogva nem sok emberrel tartott. Családjáért rajongott, az aggodalmasságig gondos és szerető férj és apa volt.»

Ama néhány év alatt, amíg szerencsés voltam Staub-nak ismerőse lenni, azt tapasztaltam, hogy a férfit, a barátot és a szaktársat ugyanolyan jeles tulajdonságok díszítették, mint aminőket tudományos munkái bizonyítanak. Minden tetteből kiérzett a nyíltság, a nemes szív és a lángoló tudományszeretet. És rövid ismeretségünk történetéből is sok bizonyítékot tudok lelki szemeim elé idézni arra nézve, hogy a főntebb idézett jellemzést nem csupán a legjobb barát érzelmei sugallták, hanem hogy az olyan, mint amit

mindnyájan, akik vele érintkeztünk, kiolvashatunk emlékeinkből, amelyek előttünk Staub-ot felejthetetlené teszik.

Hogy tudományos életünkben milyen hézagot hagyott maga után Staub, arra nézve főlemlítem, hogy közéletünk különböző fórumain kívül, életéről és működéséről a nyilvánosság előtt már megemlékezett a *tanárképző-intézeti gyakorló főgymnázium*,* a *Magyarhoni Földtani Társulat*, a *Földrajzi Társulat*, Bernátsky Jenő tagtársunk emléksorai kapcsán** a berlini »*Deutsche Botanische Gesellschaft*« és ezen kívül még közéletünk több más egylete és fóruma is; és a közel jövőben fog ez megtörténni a Magyar Tudományos Akademián is Mágo-csy-Dietz Sándor egyetemi tanár részéről.

Mind olyan testületek, amelyek keretében működött, és amelyek fáj-lalják elvesztését. Nagy veszteség érte azonban szakosztályunkat, és általában a magyar botanikát is, amelynek munkálkodása legnagyobb részét szentelte, amelyet munkáival gazdagított úgy, mint kevés botanikusunk, és amelynek Staub a külföld előtt is csak becsülést és tiszteletet szerzett.

Egy fáradhatatlan munkával eltöltött emberélet, olyan sok gondolatot akkumulál, és ezek összessége egy olyan eszmecsoportot képez, amelyet — ha egyszer letűnt — többé nem képviselhet senki. A tudomány nagy emberei egyedül állanak, nem ismétlődnek meg; és mozgott légyen egy lelkes, munkában eltöltött emberélet a tudomány bármilyen szerény körében, ha letűnt, az pótolhatatlan veszteség. Eredményei ugyan szétszívárognak a soka-ságban, és ezen hol itt, hol amott fejlődnek újabb szellemek, de az az edzett lobogó, a melyet az eszmék tulajdonosa fennen lobogtatott, újabb győzelemre már nem vonulhat. Ezért pótolhatatlan Staub a tudományra és különösen a magyar nemzetre és szakosztályunkra nézve. Emléke azonban örökké él, és élettörténetét áttekintve, bámuljuk a férfit, aki az élet küzdelmeitől vissza nem riadva, olyan lankadatlan erővel és olyan szép eredményekkel haladt célja felé; aki nem kereste az anyagi javakat, hanem a tudomány, a társadalom és szaktársai elismerését kivíva, ezzel megelégedett; ebből erőt merített ahhoz, hogy tovább munkálkodjék, és a legszebb babérokat tegye a magyar tudomány, valamint a magyar közművelődés oltárára.

TUZSON JÁNOS.

* 1903—1904. évi Értesítő. 3. old.

** Berichte der Deutschen botan. Ges. 1904. p. 60.